

SUMMARY
THE DEVELOPMENT OF THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE ASSOCIATION «PROSVITA» IN TRANSCARPATIA AND EASTERN SLOVAK LANDS (1920-1937 YEARS)

I. Stryapko (Uzhhorod)

In the article author reveals the problem of functioning of association «Prosvita». The author analyzes development of organizational structure of the Association. Among other things, the author displays a number of factors that influenced on activities aimed at the formation of the filial branches and athenaeums.

Keywords: Association «Prosvita», filial branche, athenaeum, structure of «Prosvita».

УДК 178.2:329.78.

РОЛЬ ТОВАРИСТВА «ВІДРОДЖЕННЯ» В РУСІ ЗА ТВЕРЕЗІСТЬ У ГАЛИЧИНІ В 1920-1930-х РОКАХ

Стасів Я. В. (Львів)

Розглянуто громадсько-політичну та просвітницьку діяльність протиалкогольного товариства «Відродження» в русі за тверезість на заході України в 1920-1930-х рр. Показано основні напрями роботи товариства на українських та на міжнародних теренах у поширенні тверезого та здорового способу життя.

Ключові слова: товариство «Відродження», тверезість, рух за тверезість, п'янки отрути, боротьба з алкоголем.

Деякі останні століття український народ є об'єктом цілеспрямованої алкоголізації. Згідно з даними статистики Всесвітньої організації охорони здоров'я, на 2012 р. рівень вживання становив 15,6 л чистого спирту за рік на одну людину (включаючи немовлят).¹ Від причин, пов'язаних із вживанням алкоголю й тютюну, щороку в Україні помирають не менш ніж 200 тис. осіб [19]. Доступність алкогольних напоїв та неправдива інформація про п'янки отрути в інформаційному просторі є основними причинами зазначеної вище проблеми. Тому наукові дослідження з історії боротьби українців за тверезий та здоровий спосіб життя є вкрай необхідними для зміни української суспільної свідомості.

Упродовж усієї історії людства пияцтво (алкоголізм) вважалося згубним та ганебним явищем, яке постійно викликало глибоке занепокоєння з боку мислячих людей. У XIX ст. через поширення пияцтва вперше били на сполох представники духовенства (наприклад, Теобальд Метью в Ірландії). На заході України рух за тверезість було започатковано в 1844 р. Греко-католицький митрополит Михайло Левицький видав послання, в якому обґрунтував необхідність створення братств тверезості – організованої форми відвернення пияцтва. Відтоді більш як півстоліття церква стояла в

авангарді протиалкогольної боротьби. На початку XX ст. визріло покоління тверезо мислячої інтелігенції. Створення протиалкогольного товариства «Відродження» в 1909 р. ознаменувало оформлення світської течії руху за тверезість не лише на заході, але й на всіх українських теренах [13, с. 43].

Діяльність «Відродження» в історіографії (зокрема в українській) висвітлена недостатньо. Першу історіографічну працю було присвячено 25-річчю товариства в загальному русі за тверезість у Галичині й на Волині. У ній І. Раковський – другий голова та один зі співзасновників «Відродження» – висвітлив визначні віхи роботи товариства: боротьбу з корчмами, видавничу та просвітницьку діяльність [10]. Цікавий матеріал щодо суспільно-політичної роботи «Відродження» подано у працях В. Лаби [7] та В. Садового [13].

Найповніше діяльність «Відродження» дослідив Б. Савчук. В його узагальнюючій монографії (на даний час єдиній) розглянуто історичний внесок цього товариства в розбудову руху за тверезість в Україні. Вчений на підставі багатого архівного матеріалу, періодичних видань та інших джерел висвітлив громадсько-політичну (боротьба з корчмами) складову діяльності «Відродження», співпрацю з іншими громадськими організаціями («Просвіта», «Союз українок», «Рідна школа», ОУН та інші), а також роботу товариства на міжнародній арені. Праця Б. Савчука цінна ще тим, що в ній показані

¹ Незворотне виродження народу починається при восьми літрах чистого спирту на одну людину.

перспективи подальшого дослідження діяльності «Відродження» [12].

В основу нашої статті увійшли матеріали фонду 146 (Галицьке намісництво) Центрального державного історичного архіву у Львові [1], однойменний часопис товариства [2] та статут «Відродження» [14], а також матеріали першого просвітньо-господарського конгресу 1909 р. у Львові [9]. Цікаві відомості про організаційну та просвітницьку роботу «Відродження» взято з досліджень Л. Сливки [11], П. Шкраб'юка [18] та газети «Діло» [5]. Статтю доповнено протиалкогольною літературою, котру видавало товариство у міжвоєнний період. [3-4; 6; 8; 15-17].

Метою статті є висвітлення головних досягнень товариства «Відродження» в русі за

тверезість у Галичині й на Волині в 1920-1930-х роках.

Протиалкогольне і протинікотинове товариство «Відродження» було засноване у Львові 14 лютого 1909 р. після першого просвітньо-господарського конгресу. Секцію гігієни на ньому представляли молоді тверезники – священник Т. Лежогубський, правознавці І. Раковський (у 1935-1940 рр. був головою НТШ у Львові) та А. Чайковський, студент В. Держирука та інші. Своїми виступами вони заново підняли проблему пияцтва серед галичанських українців, окресливши головні кроки її вирішення [9, с. 290-330]. Заснування товариства започаткувало нову – світську хвилю українського руху за тверезість.

Рис. 1. Головна Рада товариства «Відродження» (1929 р.).

Стоять зліва направо: М. Хом'як, Я. Цюцюра, Ю. Каменецький, І. Костюк.
Сидять зліва направо: І. Герасимович, С. Парфанович, І. Раковський, П. Волчук

У статуті «Відродження» зазначалося, що головною метою товариства є звільнення українського суспільства від вживання нікотину, алкоголю та інших отрут (наркотиків)¹, і утвердження тверезості як необхідної умови духовного, тілесного та розумового розвитку українського народу [14, с. 1-2]. Для поширення своїх ідей товариство у 1930-1939 рр. видавало ілюстрований місячник «Відродження» (з молодіжним додатком «Ми молоді»), а також велику кількість друкованих протиалкогольних

матеріалів: книги, брошури, листівки, календарі тощо. В них висвітлювалася згубна дія п'яних трунків і тютюну на тіло й душу людини. «Відродженці» вважали, що саме вжиток цих отрут є причиною зубожіння українців та головною перешкодою на шляху до народної самостійності. Тому на противагу вживанню алкоголю пропагувалася цілковита тверезість як природний стан людини і запорака добробуту народу [3-4; 6; 8; 15-17].

Одним із ключових напрямків діяльності товариства була організація протикорчемних віч (плебісцитів). Головна мета їх проведення полягала в обмеженні доступності спиртовмісних виробів для населення, переважно в сільській місцевості. У 1920-1930-х рр. за участю «Відродження» відбулося понад 400 таких віч, після чого в селах були закриті корчми [12, с. 213-214].

¹ У 1975 р. на 28 сесії Генеральної Асамблеї Всесвітньої організації охорони здоров'я алкоголь було офіційно визнано «наркотиком, що підриває здоров'я населення». Тому тут і далі замість загальноприйнятого словосполучення «алкогольні напої» будуть використовуватися поняття «спиртні отрути», «алкогольні вироби / речовини», «п'яні трунки» й т. д., що відповідає суті та хімічній дії цих шкідливих сполук.

Важливим засобом масового поширення ідеї тверезості у 1932-1939 рр. було проведення мандрівних протиалкогольних виставок. Перша така виставка відбувалася у Львові 7-15 лютого 1932 р. у Природничому музеї Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Час проведення виставки не був випадковим: від 1931 р. міжнародна спільнота боротьби за тверезість вважає лютий місяцем протиалкогольної боротьби. Виставку урочисто відкрили директор музею Я. Пастернак та голова НТШ К. Студинський; першу доповідь зачитала С. Парфанович, голова «Відродження» [5, с. 4]. Головне місце серед експонованих речей посідала протиалкогольна література, листівки, плакати, світлини, обіжники, календарі тощо. Великим попитом користувалися оригінальні пасхальні та різдвяні листівки серії «*Святкуймо без алкоголю*», підготовлені художниками М. Левицьким та М. Чорнієм. Щороку такі виставки приймали понад тисячі відвідувачів [12, с. 202-203].

Члени товариства також проводили протиалкогольні читання в навчальних закладах, засновували секції та гуртки тверезої молоді (наприклад, «Союз українських студентів тверезників»), поповнюючи в такий спосіб свої лави. У 1930-х рр. «Відродження» об'єднувало 18 філій та 122 гуртки в Галичині й на Волині, що охоплювали понад 6 тис. осіб [18].

У справі утвердження тверезості та здоров'я товариство «Відродження» тісно співпрацювало з такими організаціями як «Просвіта», НТШ, «Рідна школа», «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Українське гігієнічне товариство», «Союз українок», «Український спортовий союз» та іншими. Проводилася плідна робота з церковним рухом за тверезість, зокрема підтримувалися зв'язки із братствами тверезості. Відомо, що митрополит А. Шептицький був почесним членом «Відродження» і неодноразово надавав грошову допомогу товариству. За участю владики 23 травня 1937 р. у Львові відбулося святкування на честь великого тверезника митрополита Й. Сембратовича (1821-1900 рр.), організованого «Відродженням» [12, с. 169].

У боротьбі з алкоголем, окрім громадських організацій, товариство діяло разом із українським націоналістичним підпіллям.

Значна частина активістів «Відродження» були діючими бійцями ОУН. У 1932-1933 рр., після арешту і страти Д. Данилишина та В. Біласа, ОУН розгорнула потужну протиалкогольну пропаганду серед українського населення – т. зв. «антимонопольну акцію». Головним гаслом кампанії став заклик не купувати казенних спиртвмісних трунків, тим самим не приносити прибутку ворожій державі. Люди, які продовжували купувати та вживати алкоголь, оголошувалися ворогами України. Активісти ОУН організовували масові підпали корчем, побиття продавців та споживачів спиртного. Саме це стало причиною закриття і заборони діяльності філій товариства на Волині [12, с. 188-190].

Активною була робота «Відродження» на міжнародних теренах. Товариство входило до складу найвпливовіших світових організацій боротьби з алкоголем, серед яких німецька Міжнародна католицька ліга боротьби з алкоголізмом (з 1932 р.), Міжнародна алкогільна асоціація дослідження алкогільних проблем (США, з 1934 р.) та Міжнародне бюро боротьби з алкоголізмом (Швейцарія, з 1934 р.). Важливим досягненням стала активна участь товариства в роботі XXI Міжнародного протиалкогольного конгресу (Варшава, вересень 1937 р.). Після цього в 1937-1938 рр. «Відродження» встановило відносини з понад 40 зарубіжними протиалкогільними організаціями. Найтіснішими були зв'язки зі слов'янськими організаціями, серед яких Югославський союз «Трезвост», Чехословацький союз тверезників, Союз боротьби з алкоголізмом (Болгарія), німецький союз «Добрих тамплієрів» та інші [12, с. 225-226].

Діяльність «Відродження» мала велике значення для духовного й тілесного розвитку великої частини українців. Незважаючи на фінансові труднощі та перешкоди з боку влади, завдяки плідній праці «Відродження» разом з іншими організаціями, а також позиції всіх небайдужих до тенденції алкогільзації народу в міжвоєнній час на заході України суттєво знизився обсяг ужитку п'яних трунків і тютюну. Це вказувало на зростання рівня самосвідомості українців та зберегло найцінніше – тисячі життів наших співвітчизників.

1. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 146. – Оп.1, 25, 43, 58.
2. Відродження. Видає Українське Протиалкогільне товариство «Відродження» у Львові. – 1931. – Ч. 1-2; 1934. – Ч. 23-24; 1935. – Ч. 7-8; 1937. – Ч. 1, 3, 11.
3. Герасимович І. Геть з алкоголем і корчмами / І. Герасимович. – Львів, 1930. – 113 с.
4. Гоцький Р. Протиалкогільний плебісцит / Р. Гоцький. – Львів, 1930. – 15 с.
5. Діло. – 1932. – 7 лютого.
6. Каменецький Ю. На роздоріжжі / Ю. Каменецький. – Львів: Відродження, 1936. – 37 с.
7. Лаба В. «Не пийте, хлопці», – Україна просить. Історія боротьби галицьких українців за своє духовне визволення / В.Лаба. – Львів, 2000. – 87 с.

8. *Масарик Т. Г.* Про етику й алкоголізм / Т. Г. Масарик. – Рогатин, 1929. – 33 с.
 9. Перший український просвітньо-економічний конгрес уладжений Товариством «Просвіта» в сорокалітє засновання у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909 року. Протоколи і реферати зредагували д-р І. Брик і д-р М. Коцюба. – Львів: з друкарні наукового Т-ва ім. Т. Шевченка, 1910. – 655 с.
 10. *Раковський І.* За тверезість: Короткий історичний огляд українського протиалкогольного і протинікотининого руху. В 25-ліття Т-ва «Відродження» / І. Раковський. – Львів: Відродження, 1934. – 48 с.
 11. *Сливка Л. В.* Питання антиалкогольного виховання дітей і молоді у діяльності українських громадських товариств Західної України (1919-1939 рр.) / Л. В. Сливка // Педагогічний альманах. – 2010. – № 5. – С. 278-283.
 12. *Савчук Б.* Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у ХІХ – 30-х роках ХХ ст. / Б. Савчук. – Івано-Франківськ, 2001. – 248 с.
 13. *Садовий В.* Антиалкогольні братства, товариства і гуртки та їх роль у боротьбі з пияцтвом на Галичині в ХІХ - першій половині ХХ ст. / В. Садовий. – Дрогобич: ПП «Швидкодрук», 2010. – 88 с.
 14. Статут українського протиалкогольного товариства «Відродження». – Львів, 1929. – 30 с.
 15. *Чайковський А.* Дещо про алкоголь / А. Чайковський. – Львів, 1928. – 22 с.
 16. *Чайковський А.* Алкоголічні образки / А. Чайковський. // Ілюстрований народний календар товариства «Просвіта» на рік звичайний 1906. – Річник 29. – Львів: Просвіта, 1906. – С. 25-27.
 17. *Чайковський А.* Алькоголізм і школа / А. Чайковський. – Рогатин, 1929. – 16 с.
 18. *Шкраб'юк П. В.* «Відродження» // Енциклопедія історії України. – Т. 1 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 533.
- Електронні ресурси:**
19. Европейская база данных Здоровье для всех [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://data.euro.who.int/hfad/shell_ru.html.

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ ОБЩЕСТВА «ВОЗРОЖДЕНИЕ» В ДВИЖЕНИИ ЗА ТРЕЗВОСТЬ В ГАЛИЧИНЕ В 1920-1930-х ГОДАХ

Стасив Я. В. (Львов)

Рассмотрена общественно-политическая и просветительская деятельность противоалкогольного общества «Возрождение» в движении за трезвость на западе Украины в 1920-1930-х гг. Показаны основные направления работы общества на украинской и международной аренах по распространению трезвого и здорового образа жизни.

Ключевые слова: общество «Возрождение», трезвость, движение за трезвость, опьяняющие яды, борьба с алкоголем.

SUMMARY

THE ROLE OF THE ASSOCIATION «RENAISSANCE» IN THE SOBRIETY MOVEMENT IN HALYCHYNA IN 1920-1930 YEARS

Ya. Stasiv (Lviv)

The social-political and educational activities of counter-alcohol association «Renaissance» in the sobriety movement in the Western Ukraine has been regarded. The main trends of work connected with the spread of sobriety of the above-mentioned society has been shown.

Keywords: association «Renaissance», sobriety, sobriety movement, intoxicating poison, struggle with alcohol.

УДК 069.8(477.87)

РОЗВИТОК МУЗЕЙНИЦТВА УЖГОРОДА В 1920-1940-х РОКАХ

Панкулич В. В. (Ужгород)

У статті досліджується розвиток музейної справи в Ужгороді з 1920 по 1950 рр. Прослідковано історію музею товариства «Просвіта», Земського музею, становлення Закарпатського краєзнавчого